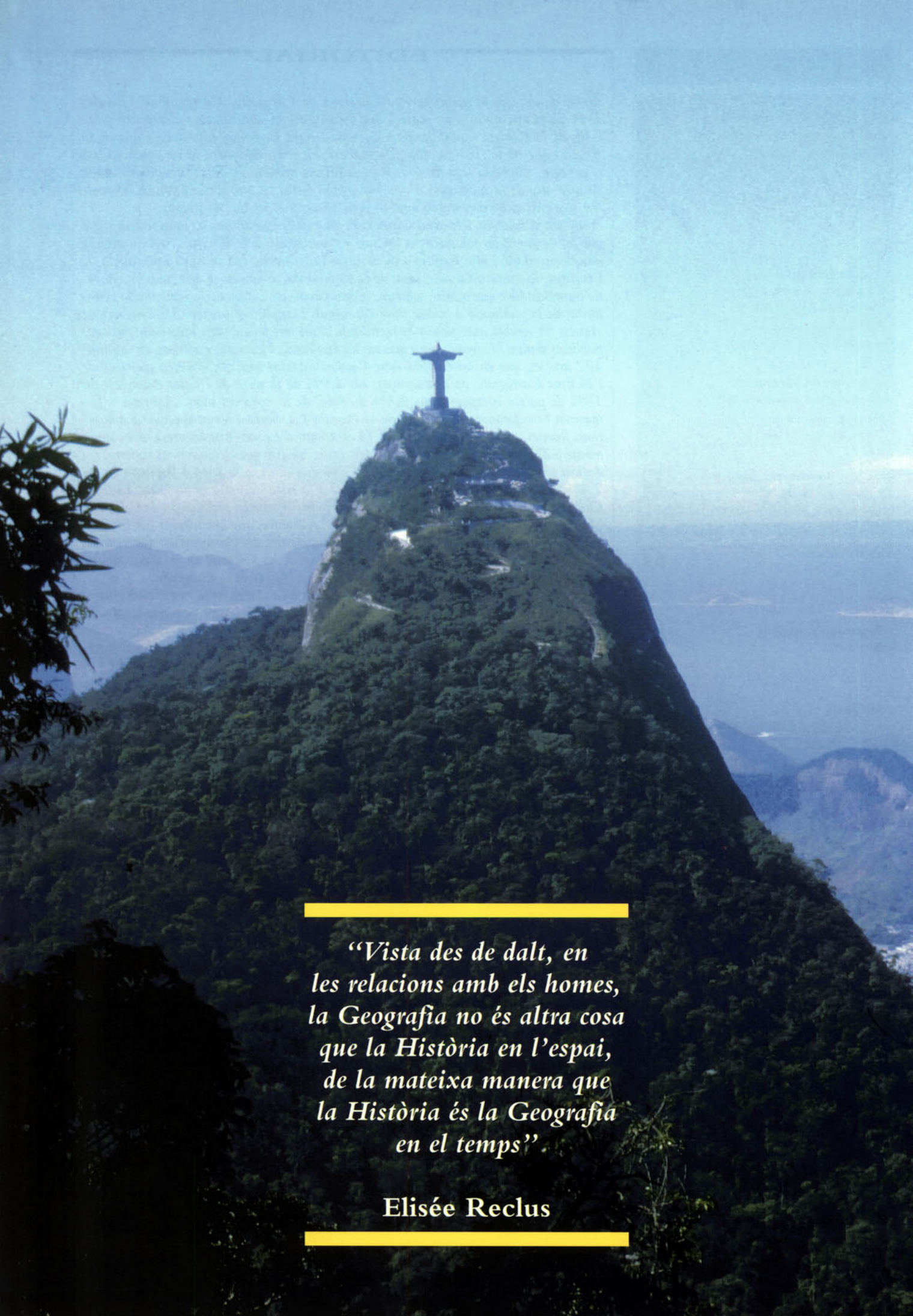
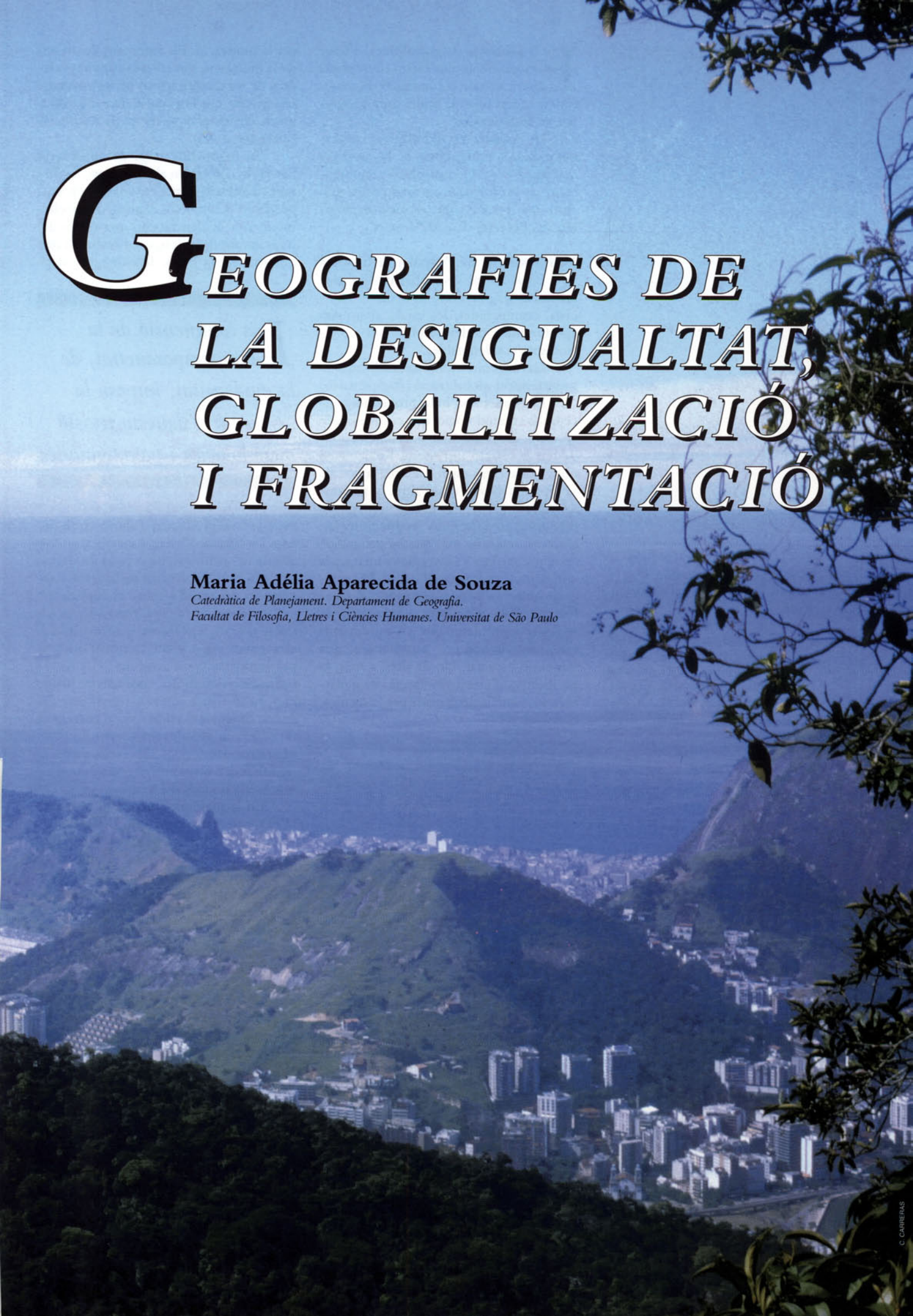

*“Vista des de dalt, en
les relacions amb els homes,
la Geografia no és altra cosa
que la Història en l’espai,
de la mateixa manera que
la Història és la Geografia
en el temps”*

Elisée Reclus

GEOGRAFIES DE LA DESIGUALTAT, GLOBALITZACIÓ I FRAGMENTACIÓ

Maria Adélia Aparecida de Souza

Catedràtica de Planejament. Departament de Geografia.

Facultat de Filosofia, Lletres i Ciències Humanes. Universitat de São Paulo

Els processos de globalització i fragmentació impliquen en els diferents territoris que es constitueixen, sobretot en aquest final de segle, unes geographies de la desigualtat.

La revisió metodològica i paradigmàtica, la comprensió de la geografia dels processos de globalització i fragmentació en les formacions territorials, així com una reflexió sobre el territori brasiler, són objectes d'aquest article¹.

La imposició de l'espai i la història

Espai-temps, geografia-història, globalització-fragmentació. Qüestions essencials, connectades, les quals, si no són aprofundides, poden implicar un reduccionisme condemnable...

Llavors, com encaminar les discussions sobre territori-globalització i fragmentació?

En primer lloc, hi ha problemes conceptuals i metodològics que cal que siguin apuntats. És fonamental, inicialment, considerar la relació intrínseca, l'articulació obligatòria entre espai i temps, enlloc de només juxtaposar l'un a l'altre. La geografia urbana, per exemple, està impregnada d'aquesta juxtaposició (reduccionista). Buscar i descriure un "quadre geogràfic" en el passat, fixar-se en aquesta imatge, és condemnar-se a negar el temps. El temps és dinàmic, en permanent procés d'acceleració. Dins d'aquesta perspectiva, és necessari considerar que els moviments conjunturals sempre assumeixen una dimensió espacial. No és altra, a més, la perspectiva d'una de les facetes de globalització, aquella propiciada per la tècnica,

per la innovació. Els fenòmens de difusió de la innovació són entesos com a reveladors de les modificacions de les estructures espacials, que impliquen, necessàriament, un encreuament espai-temps (BOURDELAIS i LEPETIT, 1986).

En segon lloc, s'ha de considerar l'escala o, com volen alguns autors, les formes, desnivellaments espacials, i els seus processos d'evolució. Aquests desnivellaments són evidenciats en una escala del món davant de la desigual distribució dels homes sobre la Terra, de la desigual adap-

La comprensió de la contemporaneïtat, de la modernitat, imposa la necessitat d'aquesta revisió metodològica i paradigmàtica

tació per a la producció d'aliments, els ritmes i les particularitats específics, o "no aïllament" planetari, una època moderna.

Aquí és convenient recordar la contribució de Braudel sobre el capitalisme —el seu concepte d'espai reposa sobre un doble sistema: aquell en el qual les cèl·lules elementals són a nivell nacional, passant pel municipal, local i regional, i les regionalitzacions múltiples: muntanyes, planícies, nord i sud, interior i perifèria. "A aquest ordenament del territori correspon un ordre complex de temps" (BOURDELAIS i LEPETIT, 1986, pàg. 25). Hi ha espais el significat dels quals només pot ser entès en una escala donada del temps.

En la mateixa línia, Milton Santos (1993, pàg. 2) proposa que "les transformacions de l'espai geogràfic i la seva causa —la globalització— poden ser examinades a partir de tres dades constitutives de l'època: la unitat de la tècnica, la convergència dels moments i la unitat del motor. Tractant-se de causes i efectes, uns dels altres, solidaris en l'escala mundial".

Partint del principi que el territori significa una de les dimensions singulars de l'espai geogràfic, aquest es constitueix en la base operacional, històricament i geogràficament parlant, del procés de globalització i fragmentació.

L'objectiu d'aquest text és, a la llum de la comprensió de la relació o articulació intrínseca entre espai i temps, distingir el territori com una peça i dimensió històrica d'aquest etern procés de globalització i fragmentació.

Una nova divisió del treball acadèmic

L'element essencial per a aquesta nova divisió del treball acadèmic resideix en la

Foto 1:
El territori és l'expressió d'unes característiques físiques i dels usos i canvis que la societat humana n'ha fet al llarg de la història. Aquesta platja del litoral paulista és lluny del clixé tropical del Brasil, ja que té un ús gairebé exclusivament suburbà per als habitants de São Paulo

comprensió de l'espai geogràfic d'aquest període de la història. Afortunadament, la geografia és plena de noves contribucions: Milton Santos, Olivier Dollfus, Edward Soja, David Harvey, entre d'altres.

Soja (1989) avança aquesta perspectiva teòrica, proposa "espacialitzar la narrativa històrica", fent que el lector, enlloc de pensar des d'un vessant històric, entengui "una geografia de les relacions simultànies i de significats que són articulats per una lògica espacial més que històrica".

Procura aprofundir la crítica sobre aquesta "obsessió per la història" que prové del segle XIX, coincidint amb Foucault. "L'època actual serà, potser, per sobre de tot, l'època de l'espai. Estem en l'època de la simultaneïtat, de la juxtaposició, del proper i del llunyà, de la banda a la banda, del dispers" (SOJA, 1989, pàg. 10).

Per a Soja, aquesta interessant contribució ha posat les bases d'un materialisme històric i geogràfic: una triple dialèctica de l'espai, del temps i del ser social, o el que indica com una "re-teorització transformativa de les relacions entre història, geografia i modernitat", o en les seves geografies postmodernes. Millor dir, si la història incorporava (o incorpora) una geografia morta, immòbil en la seva anàlisi, actualment la geografia humana incorpora una història dinàmica de l'explicació del món contemporani.

A més, el que Soja ressalta —la pèrdua d'una imaginació geogràfica davant d'un historicisme exacerbant—, és l'element essencial per a una nova divisió del treball acadèmic i científic, en la qual la problemàtica del territori —globalització i fragmentació— s'insereixi plenament.

La comprensió de la contemporaneïtat, de la modernitat, imposa la necessitat d'aquesta revisió metodològica i paradigmàtica. No és un altre el sentit de les obres de Marshall Berman, Otávio Ianni, Richard Sennett, Robert Kurz, més enllà dels geògrafs anteriorment citats.

"El desarrelament que acompanya la formació i el funcionament de la societat global situa a uns i altres en diferents llocs i en distintes condicions socio-culturals, davant de noves, desconegudes i sorprenents formes i fórmules, possibilitats i perspectives" (IANNI, 1993).

Les geografies de la desigualtat. Productes del "sistema del món"

Heus aquí la síntesi del desafiament, del sistema del món. Sistema que està lluny d'aconseguir un equilibri, com s'acreditava fa ben poc temps, en la nostra història recent.

Olivier Dollfus (1991) proposa que el desenvolupament d'aquesta discussió —el sistema mundial no pot ser equilibrat— produeix geografies de la desigualtat. Al final de la Guerra Freda, la naturalesa de les relacions d'Estats Units d'Amèrica, Europa

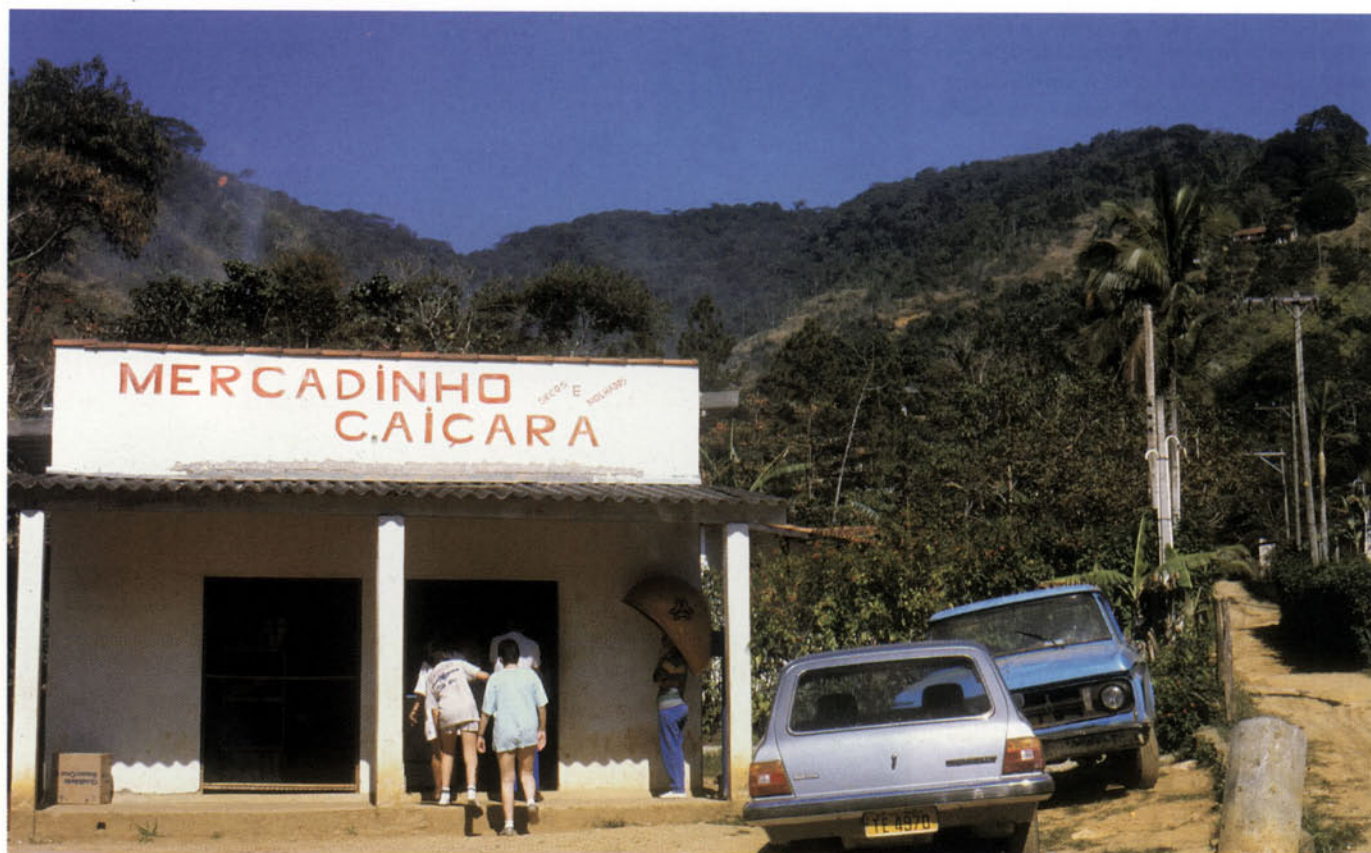

C. CARRERAS

Foto 2:
A la ciutat és on millor s'expressen les relacions dialèctiques entre globalització i fragmentació local. Aquest mercat popular al centre de São Paulo contrasta vivament amb la dinàmica internacional de les empreses que s'hi localitzen

Occidental i Japó, la crisi del model d'Estat, la limitada eficiència de les grans instàncies de la regulació mundial, l'ampliació de les desigualtats, a tots els nivells i per tot arreu, la velocitat de la informació capgirant dels mercats mundials ("les fronteres s'obren als productes i es tanquen als homes"), la impossibilitat del funcionament del territori —el caos és arreu, el trencament entre el sistema del món i el sistema de la Terra— com a implicacions directes sobre la supervivència dels homes.

Espais i territoris emmalaltits en aquesta curta història temps/espai social. La batalla infinita del temps llarg i del temps curt,

C. CARRERAS

Foto 3:
La civilització contemporània ha penetrat profundament, per bé que amb formes diverses, a tots els racons de la Terra. Aquesta botigueta, els cotxes, el telèfon, l'electricitat, suposen la connexió d'aquest petit indret isolat de la Serra do Mar del Brasil amb la modernitat

una construcció social. La perennitat de les geografies desiguals.

En aquests complexos processos, globals i fragmentats, la geografia es presenta, com en altres disciplines, altrament, per a desvelar aquests temps/espais. I la cartografia és el seu principal instrument d'observació.

Regió, regionalismes, desigualtats: complexos organitzacions de les diferents formacions socials i territorials. Temes que reapareixen amb vigor en aquest "sistema del món, en aquesta societat global". Temes que fan del territori la seva moneda essencial. El segle XX, garbellat de noves territorialitats i que possibilita l'exorcització de vells mites, com la ciutat, i la reaparició de vells estigmes: l'ampliació d'antigues globalitzacions disseminades sense la intervenció de la tècnica, globalitzacions perverses i eternes, com la fam i la guerra, transformades, especialment per la tècnica, en banalitats o en espectacle de la informació.

Cal considerar la geografia de la fam i de la guerra, amb agravament de les desigualtats socials i territorials, com geografies de la globalització perversa.

Més enllà, evidentment, de les implicacions directes del procés d'urbanització que desestructura la producció d'aliments (emigració camperola en massa), de les transformacions científiques i tecnològiques que permeten aproximar temps i llocs, i de les implicacions directes d'una transició de la producció alimentària del món, tot ens porta a pensar que les transformacions profundes van processant uns siste-

mes alimentaris que tenen poc a veure amb els sistemes econòmics (productius i de distribució), implicant una mundialització de la producció d'aliments concrets i una concentració del poder de gestió d'aquesta producció; per tant, s'imposa un padró de regularització d'aquesta mateixa producció.

No és necessari enumerar la multiplicitat d'empreses transnacionals lligades a la producció d'aliments.

Aquesta problemàtica resideix en un projecte de recerca en marxa: la relectura de la geografia de la fam. L'interès d'aquest tema, a més d'explicitar-los, ens presenta molts dels efectes perversos de la globalització (en el segle passat 100 milions de xinesos van morir de fam!), això ens fa pensar que no es pot fer front a la fam a través dels progressos tècnics aportats pel desenvolupament científic, ja que no sucumbeix davant la perversitat del nou ordre mundial. Estem investigant aquesta qüestió a la llum de les teories aquí exposades, discernint sobre la perversitat en els processos de globalització i fragmentació, detallant la qüestió de la fam en el món.

El Brasil. Un immens territori de la desigualtat

La qüestió de l'espacialitat, de la territorialitat brasilera és sempre deixada de banda a les discussions polítiques brasileres i les formulacions dels plans i polítiques públiques. Els discursos relatius a aquestes qüestions insisteixen a ignorar que les característiques essencials de l'economia brasilera o, millor dit, la formació socio-espacial

brasileira, la formació del territori brasiler, és producte de les relacions socials en el Brasil. La societat i l'espai brasilers cal que siguin considerats de forma concomitant. Les vies economicistes que durant dos-cents anys dominen l'elaboració de les polítiques econòmiques i socials impedeixen aquest tipus d'anàlisi i consideració.

Els processos actuals de desenvolupament de les relacions socials són caracteritzats per la globalització—conseqüència directa del desenvolupament científic i tecnològic, atribuït essencialment a aquest període de la història de la Humanitat—i per la fragmentació—que explota els territoris, amb regionalismes i regionalitzacions de tot ordre i interfereix en la vida de l'home, de vegades de forma brutal: les denominades qüestions de la vida quotidiana. No és objecte d'aquest text aprofundir en aquestes qüestions. No obstant, això es constitueix com a teixit de fons d'aquestes reflexions. Són, en última instància, les qüestions lligades a la tan decantada modernitat, sobre la qual tant hem parlat i tanta deformació hem causat recentment en la vida del poble brasiler.

Més quin país és aquest, en el qual es realitza un plebiscit i que el moment electoral insisteix a disfressar?

És un país que s'urbanitza fantàsticament, on es coneix un dinàmic procés de divisió social i internacional del treball. Procés aquest amb traces marcants de tecnificació del seu territori. Per això mateix, és un país que es globalitza i es fragmenta, a punt de preocupar tots aquells zelosos per la unitat i la integritat nacionals.

L'esperança de vida al Brasil va passar de 43 a 60 anys, en el període de 1940 a 1980! La fecunditat ha passat de 6,16 a 4,35 per mil! La taxa d'urbanització va passar d'1/3 a 2/3 de la població total i les àrees metropolitanes passen a abraçar del 29 al 43% de la població total. Tot això de 1940 a 1980!

“És un país amb una dimensió estructural: la pobresa combinada amb una estructura social dramàticament distorsionada” (CARLOS LESSA, 1992). Aquesta dimensió estructural té arrels profundes impossibles de ser tractades aquí, però que, sens dubte, poden ser resumides en dos aspectes:

- L'Estatut d'Esclavatge (segle XIX) i la seva llarga permanència, lligat al procés històric de formació de la nostra estructura agrària, que per exemple fa inadmissible l'extemporània discussió de la reinstauració de la monarquia al Brasil.
- Els models socio-polítics—institucions heretades de Portugal i preservats en el Brasil “independent”.

Aquest és sens dubte el gran país de la paradoxa!

Com totes les seves crisis, deformacions, corrupcions, la República, en el

El tema de consciència de l'espai geogràfic no està gens elaborat en un país amb una petita tradició en la geografia cultural

Brasil, a penes en cinquanta anys (de 1930 a 1980) possibilita un creixement de l'economia brasilera del 7% l'any, a penes igualada per l'economia japonesa en aquest mateix període! El 1930 el Brasil era un immens cafetar! El 1980 és la vuitena economia industrial del món capitalista!

Les implicacions d'aquesta dinàmica en la vida del nostre país van ser fantàstiques i incomparables, ja que aquesta tremenda riquesa, paradoxalment, es reverteix dia a dia en un cruel, persistent i agravant sistema de pobresa, amb totes les seves conseqüències deshumanes: la fam, l'analfabetisme, les epidèmies, la violència, que afecta tota la població brasilera, sobretot els més pobres.

reduïdes al discurs específic de la geopolítica. És la lliscada acadèmica, cultural i intel·lectual d'imaginar-se que un projecte per al Brasil pot ser construït i discutit només per les ciències econòmiques i polítiques.

Per a superar-ho, cal considerar, especialment en aquest moment tant precís de la nostra història política, el que ens aporta Carlos Lessa:

1. El Brasil és un país de capitalisme endarrerit (o tardà), on la determinació externa del desenvolupament accentua el caràcter d'“àrea d'expansió”.
2. La pèrdua d'“espontaneïtat” en la producció del territori.
3. L'apetit territorial de l'Estat s'exacerba.
4. Els mites espacials troben terreny fèrtil per a la seva disseminació (Serra Pelada no és una categoria sociològica, és un lloc en el territori brasiler).

En el Brasil, tot això assumeix un enorme èmfasi, ja que:

- amb dimensions continentals, el Brasil és un dels pocs països que no té el seu territori plenament construït o apropiat;
- posseeix fronts pioners sempre en gran dinamisme;
- la història brasilera és un continu procés d'expansió territorial.

C. CARRERAS

El territori i la nació brasilera

No hi ha cap dubte que els brasilers estem orgullosos de la nostra continentalitat; el nostre territori té un paper important en la nostra formació social. Lamentablement, les relacions entre política i cultura no han contemplat les representacions i discussions referents al territori. El tema de consciència de l'espai geogràfic no està gens elaborat en un país amb una petita tradició en la geografia cultural. Les ideologies geogràfiques han estat

Foto 4:

Brasília, representada aquí per l'edifici del seu parlament i senat, és el símbol més evident de la modernització del Brasil. Les formes racionalistes de l'arquitectura, al mig de l'altiplà semiàrid i poc habitat, foren una reivindicació de nacionalisme i progrés dels anys seixanta

Foto 5:
L'encontre de les aigües profundes
del riu Negro, carregades de
sediments del Solimões en formar
l'Amazones, poden ésser un símbol
de les contradiccions entre tradició i
modernitat, entre globalització i
fragmentació. Al llarg d'alguns
quilòmetres les aigües discorren
violentes i paral·leles, abans
d'homogeneïtzar-se

C. CARRERAS

S'ajunta la construcció d'una societat i d'un territori; el nacional és el territorial. Això pressuposa, en la ment dels brasilers, un projecte de Brasil, un projecte per a tot el territori brasiler, que encara té una consciència saludable de la seva territorialitat i del seu "regionalisme" que, davant la complexitat de la vida de les nacions contemporànies, podrà desgastar per un procés dolorós de fragmentació, quins exemples caracteritzaran eternament la dècada dels 90, una història de la Humanitat (la qüestió de l'Est europeu, la fragmentació de Iugoslàvia), per no fer referència a tots els processos anàlegs dels últims cent anys.

És exactament sobre aquesta estreta relació entre espai i poder i la seva representativitat i significat en el nostre país que cal ser examinada i considerada amb cura. Són les característiques a partir de les quals cal que construïm el nostre projecte de Brasil.

Un Estat-Nació, és bo recordar-ho, és format essencialment de tres elements (Milton Santos, 1990):

1. El territori,
2. un poble,
3. la sobirania.

Les característiques de la formació socio-econòmica brasilera, aliades al paper que hi té el territori de la nostra cultura, són elements que fan que el nostre projecte de nació lliure i sobirana s'ajusti a la nostra concepció de territori. Un territori amb 8,5 milions de km², per això mateix inserit en un espai global on aquesta moneda –vastitud territorial– es constitueixi en un important passaport per al segle XXI.

Data de recepció de l'original: 07.93

Nota:

1. Text presentat en el seminari *Território: globalização e fragmentação*, organitzat per ANPUR. São Paulo, 28-30 d'abril de 1993.

Bibliografia

BOURDELAIS, PATRICE I LEPETIT, BERNARD: "Histoire et temps", a *Espaces, Jeux et Enjeux*. Fayard-Fondation Diderot. París, 1986.
 DOLLFUS, OLIVIER: *Le Système Monde loin de l'équilibre*. GEMDEV. París, 1991.
 HARVEY, DAVID: *Condição pós-moderna*. Edicions Loyola. São Paulo, 1992.

IANNI, OCTAVIO: *A sociedade global*. Civilização Brasileira. Rio de Janeiro, 1992.
 LESSA, CARLOS: *Crise econômica e pobreza urbana*. Text presentat en l'Oficina de Treball Saude e Grandes Cidades-Construção de uma agenda de pesquisa. IMS-UERJ. Rio de Janeiro, 1992.

SANTOS, MILTON: *Os espaços da globalização*. Text presentat en el seminari *Análise do Sistema Mundo e da Economia Mundial* organitzat per GEMDEV. París, febrer de 1993.
 SOJA, EDWARD: *Postmodern geographies*. VERSO. Londres, 1989.

Empezar sobre una base sólida

Cuando se están estableciendo las bases para la construcción de un edificio o autopista o de un sistema completo de información geográfica, se necesita una tecnología avanzada en topografía y cartografía. Existe un sistema suficientemente flexible que contiene una amplia gama de aplicaciones; una solución que resuelve todas las necesidades de captura de datos: INTERGRAPH.

Una base sólida para su proyecto

Para mejorar la eficacia en los proyectos o levantamientos para ingeniería, se requiere:

- ☐ Conexión con libretas electrónicas.
- ☐ Diseño parametrizado.
- ☐ Proyecto, simulación y cálculo de redes geodésicas.
- ☐ Modelos digitales del terreno.
- ☐ Aplicaciones para la implantación y diseño en ingeniería.
- ☐ Aplicaciones para cálculo y análisis de movimiento de tierras.

INTERGRAPH ofrece estas herramientas como parte de un sistema total e integrado, para la captura, gestión, análisis y presentación de información geográfica. Con INTERGRAPH, todos los ficheros relacionados con un proyecto forman parte de una base de datos única. La información compartida ayuda a los distintos departamentos a comunicarse adecuadamente, evitando la duplicación de datos, mejorando la productividad.

Un compromiso sólido de formación y asistencia

Para INTERGRAPH, la formación y asistencia al usuario son temas prioritarios. A partir del conocimiento de las tareas cotidianas en topografía e ingeniería, se consigue mejorar la productividad y la eficacia, introduciendo adecuadamente los gráficos interactivos. Este compromiso con el usuario ha convertido a INTERGRAPH en el líder mundial en cartografía asistida por ordenador.

Empezar con INTERGRAPH supone establecer una base sólida, para cualquier proyecto en topografía, ingeniería o cartografía.

Un sistema único. Todas las soluciones.

Para más información, dirigirse a:
INTERGRAPH ESPAÑA, S.A.

C/. Gobelas, 47-49 LA FLORIDA

28023 MADRID Tel.: 91 - 372 80 17

EDIFICIO UNIBER c/. Aribau, 197-199

08021 BARCELONA Tel.: 93 - 200 52 99

c/. Las Mercedes, 8 48930 LAS ARENAS

GETXO (VIZCAYA) Tel.: 94 - 463 40 66

Llibreries de la Generalitat

Rambla dels Estudis, 118
Barcelona
Tel. (93) 302 64 62

Gran Via de Jaume I, 38
Girona
Tel. (972) 22 72 67

Rambla d'Aragó, 43
Lleida
* Propera inauguració

Serrano, 1
Madrid
Tel. (91) 431 00 22

